

reyna --- ab lo Sr. Rey --- obtenc que-l féu pendre, e --- procehiren contra --- Lop, e li faeren *turments*, e --- fon rocegat e penjat, com se deya que ell havia fetes fatilles a la dita reyna que no pogués jamés infants concebre», *Cròn. del Cerimoniós* (1, § 51, p. 63.16).

'Pena cruel, sofriment': «sofertàn, / ab peryllós *turments*, / e languén e penàn», *Cerverí*, 33/9.11; i *turmén*, v. 22, 25; «Dementre que-l gentil era en aquests pensaments, per los quals crexia sa tristícia e sos *turments* multiplicaven, en volentat li venc que se'n tornàs en sa terra», *Llull (Libre del Gentil, 6.15)*. En la *Cròn. de Jaume I*, parlant del temporal marí desfet, que patí el Rei en intentar la Croada a Acre, la frase «mentre que érem en aquell *turment* ben per 3 dies e 3 nuyts ---» (*Ag.*, 477.2f.) interpreten el mot diferentment *Aguiló*, com 'temporal', i *AlcM* com 'sofriment, pena',³ i sembla que té més raó aquest, sense que l'altre sigui desencaminat; o, almenys, dóna un testimoni eloqüent de com es descabdellà aqueixa acc. marina en el cast. *tormenta*, fr. *tourmente*, oc. ant. *tormenta* (provinents del pl. *TORMÈNTA* 'tortures'), a manera d'eufemisme de mariner, tal com en *fortuna de mar*, per tal de no usar els termes propis, alarmants i ominosos, *procella*, *temporal* (cf. *tràngol*).

Turment ha restat mot constant en la nostra llengua fins avui i pertot: «--- / per bé que un cerc, casi mai / troba un sirvent sense vici / --- / tenc de perdre tot es temps / destinat an es bufet, / posant s'escritori net, / agranant --- / Val més que pas el *turment* / d'ensenyar-ne un, maldament / sia una feina terrible»,³⁰ *PdAPenya (IdOr 1, 83)*. «Si m'he embarcat cap a Citera / Afrodita m'ha estat lleugera, / per un destí sense *turment*: / un dolç amor trenà mes hores, / pró sempre d'ell foren senyores / la voluntat i el pensament», *Coromines (Eleg. de Val., 15c, O. C., 1397)*; id., versió de *Rudaguí (O. C., 1394)*: «esborra del meu cor, amb tos petons, / l'angúnia i els *turments* que sempre em dons / --- / hñ ha petons / que són com l'aigua salobre: / com més me'n dons / més forta la set se m'obre».

A diferència del ll. clàssic i de les llengües germanes, el mot té *u* en català, i si això no ha estat ben constant, almenys sí molt predominant des dels orígens, i de fet la pronúncia popular és amb *u*, fins i tot en els dialectes que no han confós mai els dos sons, com el val., cat. occid. i mall.; de manera que en la majoria dels casos la grafia *torment* (fora del cat. or., on els dos sons no es distingeixen i on alguns la introduïren per imperdonable imitació estrangera, però això fou passatger) és només cosa de textos mal publicats.

Tenim, p. ex. «era *turmentat* d'una malaltia», «tota me *turment* per --- mon fill» i «huyt mília *turmentadors*» en el *LiEleg.* del val. *JnEsteve (1472)*, encara que vagi ser imprès a Itàlia; *anturmentá* pron. de 'turmentar' en el cat. occid. de les Borges d'Urgell (*B DLC* vi, 52), en el sentit de 'molestar' en el Maestrat diuen «no *m'aturmentes!*» (*GaGirona, Vocab.*). Entre els casos de publicació inexacta podem comptar els versos de Pere Serafi «Valga'm Déu, qu'estich do-

lenta: / és l'amor que *m'atormenta*» (*MilàF, O. C. vi, 188*). En *JRoig*: «afliccions / --- / per tant, plorant / e sanglotant, / yo-m revolcava / e fort bascava, / prou *turmentat*, / descontentat / de ma ventura» (*Spill, 6399*) les dues eds. millors i més antigues (*A, B, 1530, 1531*), ho porten amb *u*, encara que Chabàs ho vagi canviar en *to*- sense dir-nos què troba en el ms.

Alguna excepció, dubtosa, i d'altres on és degut a arcaisme: «negú no gos d'ací enant *tormentar* los culpables», *Usatges (NCl., 104)*; «una --- caverna, la porta de la qual guarda Cèrberus, qui ha tres caps de ca, e ab grans ladraments espanta, *turmenta* e devora tot ço que davant li ve», *BMetteg (Somni III, Ri., 270.5, tormenta, NCl., 93.17)*. En *Guillem de Cervera* sovint discrepen els dos mss., altrament només podem estar segurs de la lliçó del ms. de Venècia que ens transmet *AntThomas*, molt menys del d'Urgell seguit per *Llabrés*; en el passatge ja citat, *turment V: tormén U; 1157c tormén V: turmèn U*; en general hi ha *turment* en *U*, i en 1108*d* hi coincideixen tots dos, però no manca algun cas de *coinc* en *V*.

A diferència de les altres llengües romàniques, hi ha també *turment* en oc. antic generalment. En el *PSW* es compten deu cites de *turmen(t)*, contra una sola de *torment*, la qual es troba en el *Jaufré*, mentre que les altres comprenen els poemes de la *Crozada* i de *Saint Honorat*, i molts textos consuetudinaris gascons i llgd.; en el verb *tormentar* i els altres derivats, hi ha, però, *to-* en *Flamenca* i d'altres, si bé també hi predomina la *u*: *turmén* 'pena cruel' (alem. «qual») en *Guiraut de Calansó*, princ. S. XIII, que *Jeanroy* creu gascó (potser cap a la Guïena), x, 6 (*RFgn XLIV, 405*) *turmén* 'penes' («Leiden») en *Pere d'Alvernhe* (fi S. XII), XVIII, 49 (ib. XI, 909); a l'*Aude turment* bis, a. 1315, *Sabarthès (Comptes Consul. de Limoux, p. 99)*.

En oc. mod. *Mistral* usa *tourment* i el dóna com a forma normal en el *TdF*, i amb *ou* a Provença i *Del-finat*; però *turment* com a llgd., gascó, i en els Alps *trument* o *trement*; però hi ha *trumentá*, *trumentaire* i *trumentau* adj. a *Marsella*. En el *Roergue turmèn* és propi de *Vilafranca* i de la *Montanha*, *tourmèn* a la resta (*Vayssier*); en gascó *Palay* posa *tourmèn* com a forma bàsica però junt amb *turmèn*, i aquest és el que ell usa en els seus versos. «Las richesses dou mounde nou hèn que da *turmèn*» (*Lou Franchiman, 20*). *Comenge* «*türmentá*: *tourmenter*, *tracasser*, *importuner*» (*Dupleich, P. de St. Gaudens*); aran. *türment* (*Condò, Bouts d. Mount. IX, 214*). Cosa no del tot estranya al domini castellà, almenys a l'Edat Mitjana, si bé potser només aragonès: *turmentes* en *Fz. de Heredia* (S. XIV), publicat per *Umphrey (RHisp. XVI, 271, 788)*; també veig un *turmento* en un poema del Marquès de Santillana, però com que és en el *Cancionero de Stúñiga* (112) pot ser degut als organitzadors aragonesos d'aquesta col·lecció.

Altrament això ja ho trobem en fonts provincials del ll. llatí tardà. *Turmenta* en les Fórmules d'Anjou, text merovingi del S. VI (veg. els treballs de *Zeumer* i *Slijper* en *KJRPb.*); «torto: *turmento*» en *CGL V, 648.7*; sens dubte en el sentit de 'interrogació mitjan-